

Mira Muikku

Tarinan kertominen mokumentin keinoin

Dokumentaarisenä esiintyvä fiktio käsikirjoittajan näkökulmasta

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Medianomi

Elokuva ja televisio

Opinnäytetyö

04.05.2015

Tekijä	Mira Muikku
Otsikko	Tarinan kertominen mokumentin keinoin Dokumentaarisena esiintyvä fiktio käsikirjoittajan näkökulmasta
Sivumäärä Aika	21 sivua + 1 liite 4.5.2015
Tutkinto	Medianomi
Koulutusohjelma	Elokuva ja televisio
Suuntautumisvaihtoehto	Käsikirjoittaminen
Ohjaajat	TaM Antero Arjatsalo TaM Hanna Maylett
<p>Tämä toiminnallinen opinnäytetyö koostuu teososasta sekä kirjallisesta osasta. Teososa on 28 minuuttia pitkä "Työsiirtola"-televisiosarjan pilotti, tyyllilajiltaan mokumentti. Kirjallisessa osassa tutkitaan mokumentin mahdollisuuksia käsikirjoittajan näkökulmasta.</p> <p>Työn alussa tarkastellaan mokumentin määreitä sekä sen suhdetta muihin genreihin. Luodaan myös katsaus mokumentin historiaan sekä genren tämänhetkiseen tilaan länsimaisessa populaarikulttuurissa, keskittyen yhdysvaltalaisiin ja englantilaisiin teoksiin.</p> <p>Seuraavaksi työ esittelee tarkkailun kerrosten käsitteen tutkimalla mokumentille ominaisen tarinansisäisen dokumentoijan funktiota. Tarkastellaan myös totuudellisuuden arvoa ja käsitettä mokumentin tekemisen yhteydessä.</p> <p>Tämän jälkeen työ esittelee mokumentin alagenret: satiirin, parodian, <i>hoaxin</i>, sekä vaihtoehtotodellisuuden.</p> <p>Kuudennessa luvussa kerrataan teososan ideointi- ja tekoprosessin vaiheita.</p> <p>Lopuksi tarkastellaan informaatioyhteiskunnan sekä uuden median vaikutusta mokumentin tulevaisuudennäkymiin sekä suoritetaan yhteenveto opinnäytetyön johtopäätöksistä.</p>	
Avainsanat	Elokuva, televisio, käsikirjoittaminen, genre, mokumentti, dokumentti, fiktio, satiiri, parodia, hoax, vaihtoehtotodellisuus

Author	Mira Muikku
Title	Telling a Story with a Mockumentary – A Screenwriter's View on Fiction Posing as a Documentary
Number of Pages Date	21 + 1 appendix 04 May 2015
Degree	Bachelor of Arts
Degree Program	Film and Television
Specialisation option	Screenwriting
Supervisors	Antero Arjatsalo, M.A. Hanna Maylett, M.A.
<p>This final project consists of a written report and a 28-minute pilot for a mockumentary TV series with the working title of Työsiirtola. The written part examines mockumentary as a storytelling tool for a fiction screenwriter.</p> <p>The report examines the definitions of a mockumentary and its relationship with other genres and styles. It also takes a look at the history of mockumentary as well as its current state in film and television.</p> <p>Next, the report investigates the fictional storyteller agent inside the mockumentary narrative in reference to various mockumentary works, such as Parks and Recreation, Borat, and CIA: Confederate States of America.</p> <p>The report then takes a look at the sub-genres of mockumentary: satire, parody, hoax, and alternative reality, examining the tools they offer for a screenwriter. The creative process of Työsiirtola is then reviewed, together with some observations of its main challenges.</p> <p>Finally, the report examines the effects of new media innovations as well as information society's impact on mockumentary and its future as a genre. In the light of this study, mockumentary has established its place as a popular genre. For a screenwriter, it offers an agile way to tell a story.</p>	
Keywords	Film, television, screenwriting, genre, mockumentary, documentary, fiction, satire, parody, hoax, alternate reality

Sisällys

1	Johdanto	2
2	Mikä on mokumentti?	3
2.1	Leikki todellisuudella	3
2.2	Yleisimpiä esimerkkejä siitä, mikä ei ole mokumentti	4
3	Tarkkailun kerrokset	5
4	Mokumentin totuudellisuus	7
5	Mokumentin alagenret	8
5.1	Satiiri	8
5.2	Parodia	10
5.3	Hoax	11
5.4	Vaihtoehtotodellisuus	12
6	Mokumenttisarjan <i>Työsiirtola</i> ideointi ja pilottijakson käsikirjoittaminen	13
7	Yhteenveto	16
	Lähteet	18
	Liitteet	
	Liite 1. Mokumenttisarjan <i>Työsiirtola</i> pilottijakson käsikirjoitus.	

1 Johdanto

Muka-dokumentti eli mokumentti on viimeisen kymmenen vuoden aikana noussut valtavirtaan länsimaisessa elokuva- ja televisiokulttuurissa. Dokumenttiteoksina esiintyvät, mutta ainakin osaksi käsikirjoitetut teokset vetoavat katsojiin ja niitä tarjotaankin heille yhä enenevässä määrin.

Käsikirjoittajana olen kiinnostunut tarinankerronnallisesta näkökulmasta: miksi kirjoittaja haluaisi kertoa tarinansa mokumentin keinoin? Mitä mahdollisuuksia se kertojalle antaa? Saadakseni vastauksen tähän kysymykseen, minun täytyi ottaa selvää miten mokumentti toimii.

Opinnäytetyössä tutkin mokumentin rakennetta sekä sen tavoitteita käsikirjoittajan näkökulmasta. Teoreettisen osan lisäksi opinnäytetyöhön kuuluu teososa, joka on televisiomokumenttisarjan *Työsiirtola* pilottijakson käsikirjoitus. *Työsiirtola* kertoo modernissa työsiirtolassa yhdyskuntapalveluaan suorittavasta naisista, heidän vartijoistaan sekä työtään ohjaavista siviiliammattilaisista. Pääosassa on kolmikymppinen Sini, jonka saapumisesta rangaistustaan suorittamaan sarja alkaa.

Opinnäytetyön alussa määrittelen mokumentin käsitteen käsikirjoittajan näkökulmasta. Käytän tässä hyväksi teorialähteitä ja esimerkkiteoksia. Tuon esiin myös joitain genrejä, jotka usein saatetaan tulkita mokumentaarisiksi, mutta eivät sitä tekijän näkökulmasta ole. Määrittelen näiden genrejen ja mokumentaarisen kerronnan erot.

Esittelen myös *tarkkailun kerrokset* -käsitteen, jonka avulla avaan sekä mokumentin toimintamekanismia että mokumentin tekijän ja katsojan välistä suhdetta. Tämä käsite on avain mokumentin toimintaperiaatteen sisäistämiseen. Se myös auttaa ymmärtämään mokumentin mahdollisuuksia tarinankertojan työkaluna.

Erittelen myös neljä eri mokumentin alagenreä ja tarkastelen esimerkkiteosten avulla niiden ominaispiirteitä. Jokainen genre käyttää dokumentaarisen kerronnan konventioita hyväkseen eri motiivein, riippuen siitä mihin mokumentintekijä haluaa katsojansa huomion kohdentaa. Alagenrejen määrittelyn tarkoituksena on helpottaa näiden motiivien tunnistamista.

Seuraavaksi kertaan *Työsiirtolan* suunnittelu- ja toteutusprosessia ja esittelen sen myötä mokumentin kirjoittamisesta tekemiäni havaintoja.

Lopuksi pohdin vielä mokumentin tulevaisuutta genrenä ja teen yhteenvedon oppinäytetyöni keskeisistä johtopäätöksistä.

2 Mikä on mokumentti?

2.1 Leikki todellisuudella

Mokumentin nimi juontuu englannin kielen sanasta *mockumentary*, joka puolestaan on muotoutunut sanayhdistelmästä *mock-documentary*, suomeksi muka-dokumentti.

Mokumentti on dokumentaarisenä esiintyvä teos, joka kuitenkin koostuu ainakin osin fiktiivisistä elementeistä. Se myös tarkastelee ihmisten reaktioita dokumentaariseen kerrontaan, joko kameran edessä tai sen takana. Mokumentti kertoo usein tarinaa näyttämällä henkilön tunteiden sekä tämän välittämien viestien ristiriidan.

Mokumentintekijä järjesteeleee tarinan elementit dokumentaarisen kerronnan koodistoa käyttäen siten, että ulkoisesti teos täyttää perinteisen dokumenttiteoksen raamit. Mokumentille tunnusomaista onkin dokumentaaristen konventioiden ja rakenteiden manipuloiminen.

Juuri kyseisten konventioiden tunnettuus mahdollistaa niiden valjastamisen mokumentintekijöiden käyttöön. Cynthia J. Miller muistuttaa, että olkoon mokumentti alalajiltaan mikä tahansa, se toimii koska se *esiintyy* dokumenttina ja katsojat tuntevat dokumentaarisen kerronnan koodiston (Miller 2012, xiv).

Puhuessaan mokumentin tarkan määrittelyn vaikeudesta Miller esittelee kuitenkin yhden keskeisen mokumentteja yhdistävän nimittäjän. Hän puhuu katsojan epämukavuudesta (*discomfort*), ja kuinka se on suoraan yhteydessä mokumentin päämäärään. Juuri tuon epämukavuuden kautta mokumentti saa meidät – yhtä aikaa katsojana ja kohteena – pohtimaan omia normejamme, arvojamme ja yleensäkin tapaamme olla (Miller 2012, xii).

Mokumenttia määrittääkin ehkä parhaiten ajatus, että katsoja ei ole koskaan turvassa; matto voidaan vetäistä alta milloin tahansa, sillä mokumentti ei ole sidottu dokumentin eikä täysin fiktionkaan lainalaisuuksiin. Tämä onkin käsikirjoittajan näkökulmasta mokumentin keskeisin viehätys – todellisuuden ja fiktion manipuloinnissa katsojan näkökulmasta ei ainoastaan tule osa kerrontaa, vaan se myös johdattelee sitä.

Pelin henkeen kuuluu, että myös katsoja on tietoinen mokumentin arvaamattomasta luonteesta. Hän suostuu katsomaan mokumenttia dokumentaarisena teoksena, mutta tietää kuitenkin sen olevan ainakin osin fiktiota. Yhteiset kokemukset mahdollistavat sen – juuri noin oikeat ihmiset käyttäytyisivät tuossa tilanteessa!

Vaikka mokumentin tyydyttävä määrittely tuntuu vaikealta, ei se kuitenkaan ole mahdotonta. Craig Hight ehdottaakin, että perinteisiin genremääreisiin hirttäytymisen sijasta tarkastelisivme mokumenttia vuoropuheluna (Hight 2010, 15). Tämä lähestymistapa ottaisi huomioon mokumentille luonteenomaisen tavan käyttää muotoa uudenslaisiin tarkoitukseen sekä sen jatkuvan, niin ympäröivästä maailmasta kuin olemassa olevista teoksista ammentavan, muutoksen. Mokumentti on siis eräänlainen leikkiinkutsu, tekijältä katsojalle.

Mokumentti ei ole vaivihkaisen vaikuttajan laji. Paljastamalla tarinankerronnan mekanismit houkuttelee mokumentaristi väistämättä katsojan tarkastelemaan myös oman teoksensa manipuloivia elementtejä.

2.2 Yleisimpiä esimerkkejä siitä, mikä ei ole mokumentti

Tekijän näkökulmasta found footage -genren elokuvat (esim. *Paranormal Activity USA* 2007) eivät ole mokumentteja, vaan fiktiota. Found footage -genren keskiössä on videomateriaali, jonka väitetään nimensä mukaisesti olevan löydettyä raakamateriaalia. Koska nykyään katsojan voi kuitenkin olettaa tietävän kaiken olevan fiktiota, ei kyseessä ole mokumentti vaan tapa asettaa fiktioelokuvan premissi.

Kiinnostavaa kyllä, kun *Blair Witch Project* (USA 1999) aikanaan ilmestyi valkokankaille, found footage -genre ei ollut suurelle yleisölle tuttu. Internetin tietoaista oli huomattavasti suppeampi kuin tänään, eikä tekijöistä tai elokuvasta itsestään löytynyt nopeasti tietoa, joka olisi kumonnut markkinointitarinan dokumenttielokuvasta. Lisäksi tuntemattomat

näyttelijät esiintyivät elokuvassa omilla nimillään. Katsojalla ei siis ollut täysin luotettavia työkaluja sen arvioimiseen, oliko kyseessä dokumentti- vai fiktioelokuva.

Näistä syistä *Blair Witch Projectia* (1999) voikin siis hyvin pitää hoax-mokumenttina. Nykyään tekijän oletusarvona kuitenkin on, että yleisö ymmärtää ”löydetyn materiaalin” olevan osa fiktiivisen teoksen kerrontaa. Näin found footage -genreä ei käsikirjoittajan näkökulmasta voi enää pitää mokumentaarisena.

Myös scripted reality on melko uusi tyylilaji, joka muistuttaa mokumenttia. Suomalainen genren edustaja on tv-sarja *Valheiden vangit* (2014). Scripted reality on todellisten tapahtumien pohjalta dramatisoitu fiktiivinen teos, joka usein imitoi realitysarjojen konventioita luodakseen vahvemman todellisuuden illusion. Katsoja kuitenkin tietää kyseessä olevan dramatisoidun fiktion.

Scripted reality -teos on siis eräänlainen dramatisoitu rekonstruktio. Sen tekijän tavoitteena on luoda (ainoastaan) ehyt draamallinen teos, ei kiinnittä huomiota dokumentaristisen kerronnan konventioihin, niiden vaikutuksiin tai luoda niiden avulla vaihtoehtotodellisuutta. Tästä johtuen scripted reality -teokset eivät ole mokumentteja.

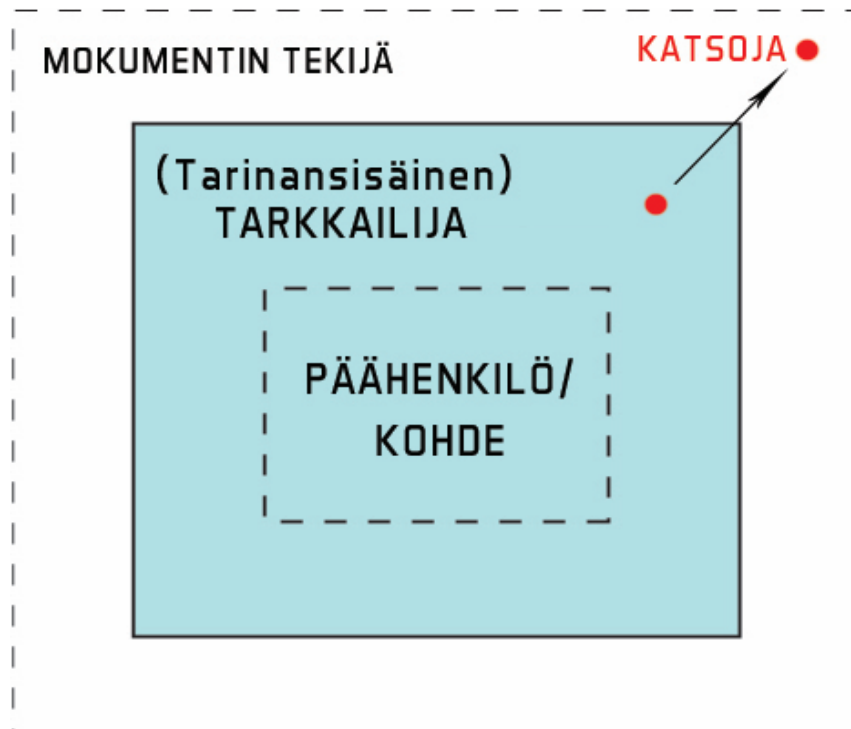
3 Tarkkailun kerrokset

Jos dokumentin tekijä on karpänen kohteensa katossa, mokumentin katsoja on näkymätön tarkkailija, joka näkee karpäsen todellisen vaikutuksen kohteeseen.

Mokumentin lähtökohta on ajatus objektiivisen tiedonvälityksen mahdottomuudesta. Tämän mokumentti havainnollistaa tekemällä dokumentaarin mekanismin näkyväksi.

Näin tehdessään mokumentti lisää katsojan seuraamaan tarinaan yhden *tarkkailun kerroksen* (kuvio 1).

TARKKAILUN KERROKSET & KATSOJA

Kuvio 1. Mokumentin katsoja pääsee tarkkailemaan paitsi tarinan päähenkilön toimintaa omassa ympäristössään, myös tämän reaktioita häntä dokumentoiviin ihmisiin.

Katsojalle paljastettua mekanismia voi tietenkin käyttää monin eri tavoin. Ajankohtaisohjelmaa parodioiva mokumentti voi sen avulla kritisoida muka-objektivistista tiedonvälitystä, kuvitteellista työyhteisöä seuraava mokumentti puolestaan vaikkapa henkilöhahmojen tarvetta näyttää kameroille vain paras puolensa.

Kohteen suhtautuminen tarkkailijaan paljastaa tämän mahdolliset sisäiset ristiriidat, epävarmuudet ja piilotetut motiivit - tai ainakin antaa vihjeen niiden olemassaolosta.

Pyrin itse *Työsiirtolassa* tarinansisäisen kertojan, tässä tapauksessa päähenkilöä seuraavaa kameraryhmän, avulla näyttämään sekä sosiaalisten roolien aiheuttamia jännitteitä että henkilöhahmojen sisäisiä epäjohtonmukaisuuksia. Koska tarinan sisäinen tarkkailija on mokumentissa draamallinen toimija, täytyi minun myös kirjoittaa käsikirjoitukseen auki henkilöhahmojen toiminta suhteessa kameraryhmään.

Vaikka vaihtoehtotodellisuuskokemuksessa tarinansisäinen tarkkailija ei ole draamallisesti yhtä polarisoivassa roolissa kuin vaikkapa satiirissa, esittää hän kuitenkin osansa teoksessa – kertojan osan.

4 Mokumentin totuudellisuus

Olennaista on, että katsoja todistaa tarinansisäisen dokumentin henkilöiden reaktioita itse. Siten tieto vaikuttaa objektiivisemmalla – *dokumentaarisemmalta* – kuin jos sama olisi välitetty hänelle jonkin välikäden kautta (esim. kertoja, ohjaaja).

Dokumentaarisen kerronnan konventiot auttavat siis katsojaa arvottamaan näkemäänsä enemmän totuudenmukaiseksi, vaikka hän tietää kyseessä olevan täysin fiktiivisen teoksen. Dokumentaarisen kerronnan kohteella ei myöskään ole valtaa muokata katsojalle välittyvää kuvaa itsestään mieleisekseen, vaan se valta on dokumentaristilla – ja mokumentin katsoja tarkkailee *sekä* (muka-)dokumentaarisen teoksen kohdetta että tätä dokumentoivaa kertojaa. Valta on siirtynyt katsojalle. Sekä kohteen että dokumentaristin keinot manipuloida katsojaa ovat paljastetut.

Mikä sitten on mokumenttielokuvan totuus? Vastaus on periaatteessa sama kuin fiktioelokuvassakin: elokuvan totuus on tekijän väittämä, mitä elokuvan tapahtumat päähenkilön kautta todistavat.

Löytääkseen mokumenttielokuvan totuuden, täytyy katsojan ymmärtää katsovansa ainakin osin fiktiivistä kerrontaa joka leikkii olevansa täysin dokumentaarinen teos.

Tämä tekijän ja katsojan välinen leikki, yhteinen silmänisku, on mokumentin sydän. Siksi mokumentin totuus löytyy sen kohteesta ja näyttäytyy paitsi tämän teoissa, myös hänen suhtautumisessaan tarinan sisäiseen kertojaan (ja näiden mahdollisissa ristiriidoissa).

Esimerkiksi Sacha Baron Cohenin *Boratissa* (*Borat: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan*. Iso-Britannia/USA 2006) kohteina ovat Baron Cohenin esittämän nimihenkilön haastattelemat pahaa-aavistamattomat amerikkalaiset. He vastailevat kyllä Boratin kummallisiin kysymyksiin, mutta vähintään yhtä tärkeää kuin heidän vastauksensa sisältö, on heidän suhtautumisensa tähän

hämmentävään muukalaiseen ja hänen outoihin ”kazakstanilaisiin” tapoihinsa. Sen sijaan että yrittäisi selittää kohteensa reaktioita, tyytyy Baron Cohen siihen, että on saanut vangittua ne ja jättää niiden tulkitsemisen katsojalle.

5 Mokumentin alagenret

Jos mokumentti lisää tarinaan yhden tarkkailun kerroksen, mitä käsikirjoittaja haluaa katsojan uudesta näkökulmastaan erityisesti katsovan? Tutkin mokumentteja tämä kysymys mielessäni ja löysin neljä eri tapaa vastata siihen. Satiiri, parodia, hoax ja vaihtoehtotodellisuus vastaavat kysymykseen jokainen hieman toisistaan poikkeavilla tavoilla.

Toki generajat ovat enemmän tai vähemmän häilyviä, ja esimerkiksi parodiamokumentissa voi olla myös vaikkapa satiirin piirteitä (ja usein onkin). Mutta tämä ei automaattisesti määritä elokuvaa uuteen kategoriaan tai niiden väliin. Jos perinteisempienkin elokuvien genren määrittely on joskus vaikeaa, ei tehtävä ainakaan helpotu tahallaan tarinankerronnan konventioiden kanssa leikittelevän mokumentin kohdalla. Genre ei olekaan nollasummapelejä – täysverinen parodia voi olla myös puoliksi satiiri.

Koin seuraavan jaottelun kuitenkin tarpeeksi kattavaksi siten, että jokainen teos mokumenttien laajasta kirjosta voidaan määritellä sen mukaan, mutta myös tarpeeksi tarkaksi, että tällainen määrittely ylipäätään on mielekästä. Koko hankkeen motiivi taas on sama kuin kaikessa jaottelussa – helpottaa kohteen, tässä tapauksessa mokumenttiteosten, tarkastelua.

5.1 Satiiri

Satiiri nauraa yhteiskunnallisille konventioille, arkkityypeille ja tabuille; oikeastaan kaikelle, mikä keinotekoisesti kategorisoi ihmisiä. Se tekee sen tarkkailemalla ihmisiä, jotka ylläpitävät näitä rakenteita ja toimivat niiden sisällä. Satiirin henkilöhahmot ovat erehtyväisiä, ja heidän valintansa heijastavat tätä. Satiiri inhimillistää henkilöhahmonsä näyttämällä heidät arkipäiväisissä, usein triviaaleissakin konfliktitilanteissa.

Myös *Työsiirtola* on satiirinen mokumentti. Rikosseuraamuslaitoksen alaisen yhteisön hierarkia-asteikossa on kolme selvää kategoriaa - rikoksesta tuomitut, heidän valvojansa sekä vapaat siviilit (esim. työnjohtaja). Jokainen paikalla oleva kuuluu johonkin näistä. *Työsiirtola* tarkastelee erilaisten ihmisten toimintaa yhteisönä tällä tavoin arvotetussa järjestelmässä.

Satiiri pyrkii siis paljastamaan katsojalle henkilöhahmojen motiivit ja keskinäisen vaikuttamisen keinot. Perinteisten satiirin keinojen lisäksi mokumentaarisen satiirin käsikirjoittaja käyttää tämän saavuttamiseen lisäksi ylimääräistä draamallista toimijaa: tarinansisäistä tarkkailijaa, jolle henkilöhahmot esiintyvät.

Amerikkalainen komediasarja *Puisto-osasto* (*Parks and Recreation*, USA 2009–2015) kertoo yhdysvaltalaisen pikkukaupungin puisto-osaston virkamiehestä Leslie Knopesta ja hänen työtovereistaan. Täysin fiktiivinen muka-dokumentti seuraa kutsumusammattissaan olevaa, kunnianhimoista mutta ehdottoman hyväsydämistä Leslietä tämän tasapainotellessa Pawneen kunnallispolitiikassa oikeudenmukaisen omantuntonsa kanssa. Myös yksityiselämä – niin Leslien kuin muidenkin työntekijöiden – liittyy työn lomaan.

Puisto-osasto on rakenteeltaan perinteinen sitcom, mutta muutama dokumentaarinen konventio tekee siitä mokumentin. Haastatteluosioita on tasaisesti pitkin jaksoa. Niitä käytetään usein taustoittamaan seuraavaa kohtausta, mutta myös henkilöiden reaktioiden ja mielipiteiden ilmaisemiseen. Henkilöhahmot tiedostavat kameran läsnäolon ja puhuvat sille usein. Kamerat seuraavat henkilöahmoja kuitenkin myös niin, etteivät nämä ole siitä tietoisia. Dialogeissa kameran liikettä käytetään luomaan vaikutelmaa yhden kameran taltioimasta live-tilanteesta – silti tarkkaavainen katsoja huomaa, että useimmissa kohtauksissa käytetään kolmea kameraa.

Mokumentaarinen satiiri onkin länsimaisessa populaarikulttuurissa usein täysin fiktiivistä ja ainoastaan näyttäytyy dokumentaarisena. Muka-dokumentaarisen muodon ei olekaan tarkoitus luoda täydellistä illuusiota dokumentaarisesta kerronnasta, vaan ennen kaikkea tuoda tarinaan sen sisäinen tarkkailija, johon henkilöahmojen on pakko reagoida. Tämän vuoksi katsojaa ei haittaa huomio kolmesta kamerasta.

Käsikirjoittajan taas on helppo vihjata henkilöahmon sisäisestä konfliktista näyttämällä tämän käyttäytyvän yhdellä tavalla kameran edessä ja toisella luullessaan olevansa sen

ulottumattomissa. Samaten valehtelu, välttely ja totuuden vääristäminen voidaan tuoda katsojan tietoon ilman että päähenkilö joutuu siitä (sillä hetkellä) tarinan sisällä vastuuseen.

Satiiri on siis hyvinkin tasa-arvottava genre. Se riisuu keisarin vaatteista ja palkitsee rehellisyyden. Karman laki voisi olla satiirin motto – henkilöt saavat aina henkilökohtaisesti tuta pyrkimystensä seuraukset. Mutta vaikka se arvostaakin yksilön totuudellisuutta kaikkein korkeimmalle, ei hyvä satiiri kuitenkaan sorru moralisointiin, vaan näyttää, että tekojen ja päätösten takana on aina tavallinen ihminen. Lopussa henkilöhahmon tulevaisuuden valoisuus määrittyy sen mukaan, oppiiko hän läksynsä rehellisyyden tärkeydestä vai ei.

5.2 Parodia

Parodia imitoi ja liioittelee jonkin perinteisen genren konventioita tai stereotyyppioita saattaakseen ne naurunalaisiksi. Parodian voidaan katsoa olevan ilkeä näpätys yleisesti elokuvantekijöiden laiskuutta, mielikuvituksettomuutta tai ylimielisyyttä kohtaan, mutta ei se katsojaakaan päästä helpolla – konventioiden ja stereotyyppien tunnistaminen tarkoittaa sitä, että katsoja on ne jollain tasolla hyväksynyt.

Parodiamokumentin kohteena on siten luonnollisesti dokumenttielokuva, sen konventiot ja stereotyypit. Yksi tunnetuimmista parodiamokumenteista on *Hei, me rokataan! (This Is Spinal Tap, USA 1984)*, joka kertoo kuvitteellisesta brittiläisestä hevibändistä nimeltään Spinal Tap. Mokumentintekijät pilkkaavat rockdokumentarismia – sekä yleisesti rock'n'roll -elämäntavan – kliseitä näyttämällä bändiä ihailevan ”dokumentaristin” näkökulmasta tuohon tuomitulla kiertueella seikkailevaa ryhmää, joka ei suostu hyväksymään suosionsa hiipumista.

Teos ei vajoa ilkeilyksi, sillä se kunnioittaa päähenkilöidensä aitoa intohimoa ja lopulta esiin tunkevaa rehellisyyttä tosiasioiden edessä. Pilkan kohteena onkin se, mikä estää päähenkilöitä hyväksymästä itseään ja tilannettaan – rockunelman ruokkima epätoivoinen sankarihybris.

Sacha Baron Cohen puolestaan käyttää teoksissaan hyväkseen liioiteltuja stereotyyppioita. Hän on erikoistunut luomaan ylilyöviä fiktiivisiä hahmoja, jotka hän sitten saattaa tekemisiin todellisen maailman kanssa ja tallentaa näiden törmäyksen. Kukin hänen

hahmoistaan on parodia jostain stereotyyppistä, joille Baron Cohen on luonut taustatarinan ja persoonallisuuden – mutta elokuviansa päähenkilöitä he eivät ole. Vanha käsikirjoittajan ohjenuora päähenkilön määrittämiseksi, kysymys ”kuka muuttuu eniten?”, osoittaa Baron Cohenin elokuvien todellisen kohteen – hänen esittämänsä hahmon tapaamat ihmiset.

Baron Cohenin elokuvien juju perustuu siis sille, että ihmiset eivät useimmiten ymmärrä hänen hahmojensa olevan fiktiivisiä. Näin heistä tulee tietämättään näyttelijöitä Baron Cohenin parodiaelokuvassa.

5.3 Hoax

Hoax on dokumentaarisena esiintyvä fiktiivinen teos, jonka tarkoituksena on huijata yleisöä uskomaan sen olevan totta.

Yksi kuuluisimmista hoaxeista on BBC:n vuonna 1957 *Panorama*-ajankohtaisohjelmassaan esittämä aprillipäivän reportaasi, jossa briteille esiteltiin spagetin sadonkorjuuta Sveitsissä. Ohjelmassa näytettiin kypsiä spagetteja, jotka riippuivat puissa valmiina poimijajoukon korjattavaksi. Spagetti oli tuolloin Britanniassa vielä harvinaisuus, joten huijaus oli menestys – katsojat jopa soittelivat BBC:hen saadakseen neuvoja omien spagettipuiden kasvattamiseen.

Toukokuussa 2012 yhdysvaltalainen Animal Planet puolestaan esitti puolitoistatuntisen hoax-mokumentin *Mermaids: The Body Found*, joka toi esiin ”uusia todisteita” merenneitojen olemassaolosta. Ohjelma oli erittäin suosittu, ja sen vuotta myöhemmin esitetty jatko-osa, *Mermaids: The New Evidence* rikkoi kanavan kaikki katsojaennätykset. Molempien elokuvien lopussa vilahti teksti, jossa teoksen kerrottiin olevan fiktiota. Moni katsoja meni kuitenkin halpaan, ja kummankin ohjelman jälkeen Yhdysvaltain sää- ja valtamerentutkimushallinto joutui julkaisemaan tiedotteen, jossa kiistettiin mokumentin väitteet (National Oceanic and Atmospheric Administration 2012).

Mermaids-mokumenttien käsikirjoittaja-tuottaja Charlie Foley kertoi ABC-kanavan haastattelussa ”halunneensa katsojan lähestyvän tarinaa niin kuin se olisi mahdollista, ihmetellen.” Hän siis kertoi mokumentin avulla todenmukaisen sadun. Taitavasti dokumentaarin konventioita käyttämällä mokumentintekijät loivat uskottavuutta väitteelle

fantastisen olennon olemassaolosta meidän maailmassamme. He onnistuivat hoaxin tavoitteessa – saada katsoja hetkeksi uskomaan jotain, mikä ei ole todellista.

Onnistuneen hoaxin tapauksessa katsoja uskoo katsovansa dokumentaarista teosta ja vasta jälkeenpäin ymmärtää kyseessä olleenkin mokumentin. Näin myöskin katsojan siirtyminen tarkkailun kerroksissa tarinansisäisen kerronnan ulkopuolelle tapahtuu jälkikäteen. Hoaxin huijaama katsoja voi siten retrospektiivisesti arvioida, miksi hän ei kyseenalaistanut näkemäänsä; mitä keinoja ja konventioita tekijät olivat käyttäneet katsojan vakuuttamiseksi.

Onnistuessaan hoax voi jättää voimakkaan muistijäljen katsojaan – sen sijaan, että hänelle näytetään miten konventiot toimivat, hän joutuu itse manipuloiduksi niiden avulla. Samalla tavalla kuin lapselle voi kertoa lieden olevan kuuma, ymmärtää hän todella kuumuuden vaikutuksen ihmissormiin poltettuaan omansa kertaalleen.

5.4 Vaihtoehtotodellisuus

Vaihtoehtotodellisuuteen sijoittuva mokumenttiteos vastaa kysymykseen ”entä jos X olisi toisin”, haastaen näin katsojan pohtimaan tapahtumien ja päätösten syitä sekä seurauksia. Myös vaihtoehtotodellisuusmokumentti käyttää dokumentaarin konventioita helpottaakseen katsojaa pidättämään epäuskoansa ja tehdäkseen fiktiosta todentuntuista.

Toisin kuin muissa mokumentin alagenreissä, vaihtoehtotodellisuus ei ohjaa katsojan katsetta niinkään manipuloivaan dokumentaariseen mekanismiin, vaikka se voi sillä leikitelläkin. Vaihtoehtotodellisuuden fokus on aina sen valitsemassa yhteiskunnallisessa kysymyksessä. Se pyrkii näyttämään oman todellisuutensa mahdollisimman loogisesti verrattuna oikeasti vallitsevaan todellisuuteen; yksittäiset ihmiset edustavat aina laajempaa osaa ihmiskunnasta.

Vaihtoehtotodellisuusmokumentti kyseenalaistaa yhteiskunnallisten totuuksien väistämättömyyden, ja siksi sen dramaattinen kysymyskin – tai oikeastaan vastaus siihen – on laajuudeltaan aina yhtä mittava. Ja sen ytimessä on aina ihmisyyys itse.

Kevin Willmottin mokumentin *CSA: Confederate States of America* (USA 2004) lähtökohtana on kysymys ”Entä jos etelävaltiot olisivat voittaneet Yhdysvaltojen sisällissodan?”. Pohjoisvaltojen häviö on siis mokumentin premissi. Teos esiintyy taltiona amerikkalaisella televisiokanavalla esitettävästä, CSA:n historiaa käsittelevästä brittidokumentista, mainostaukoineen kaikkineen.

Näemme muun muassa (sekä itse ”dokumenttielokuvan” kertomana että kanavamainosten vihjaamana) että orjajärjestelmä on CSA:n taloudellisen mahdin perusta ja yhteiskunnallinen eriarvoisuus on täten voimissaan. Koko maailma on täysin toisenlainen meidän todellisuuteemme verrattuna. Ihmisyyden käsite on erilainen kuin mitä meillä nyt.

Historiallisen tapahtuman vaihtoehdoisen päätöksen (kuvitellut) seuraukset näytetään katsojalle tutun kronologisesti etenevän dokumenttielokuvan muotoisena.

Vaihtoehtotodellisuusmokumentti pyrkii siis näyttämään, että näinkin voisi olla. Kuvittelemalla toisenlaisen todellisuuden se tuo valokeilaan menneet tapahtumat, niiden syyt sekä suunnan, mihin ne tulevaisuuden ohjasivat.

6 Mokumenttisarjan *Työsiirtola* ideointi ja pilottijakson käsikirjoittaminen

Ajatus mokumentista opinnäytetyöni aiheena syntyi melko varhaisessa vaiheessa, toisen opintovuoteni aikana. Minulle oli alusta asti selvää, että halusin tehdä monimuotoisen opinnäytetyön. Mokumentti on kuitenkin verrattain uusi genre ja minua kiinnosti tutustua tarkemmin sen käsikirjoittajalle tarjoamiin haasteisiin.

Aloittaessani teososan ideoinnin huomasin pian haluavani päähenkilöksi naisen. Tai oikeastaan en vain yhtä naista, vaan useamman. Tahdoin kuvata naisvaltaista yhteisöä, vielä mahdollisimman heterogeenistä sellaista.

Pienen kehittelyvaiheen jälkeen minulla oli idea päähenkilöstä sekä tapahtumaympäristöstä. Sellaisesta, jota on suomalaisen television historiassa kuvattu pääsääntöisesti raskean draaman kautta.

Satiristinen mokumenttini sijoittuisi naisvankilaan, jonka tavanomaisesta poikkeavaa yhteisöä - naisvankeja, heidän vartijoitaan sekä vankilayhteisön jokapäiväistä elämää sääteleviä ulkopuolisia voimia – tarkasteltaisiin ensimmäistä tuomiotaan istuvan päähenkilön kautta.

Sarja ei siis hautaisi hahmojansa traagisten kohtaloidensa alle, vaan näyttäisi heidän toimintaansa yhteisönä kursailematta, moralisoimatta ja kaikessa monimutkaisuudessaan. Yhteisön jäsenten oikeudellisesti ja sosiaalisesti eriarvoiset statukset eivät ehkä olekaan niin selkeästi paremmuusjärjestyksessä kuin ensi vilkaisulla luulisi: valta tuo haltijalleen (kirjaimellisesti) vapauden, mutta myös vastuuta ja jopa paineita osoittaa teoiltaan olevan oikeutettu parempaan asemansa.

Mokumenttini ei myöskään pyrkisi pyyhkimään vangeista kaikkia negatiivisia tunteita joita heidän tekonsa ovat aiheuttaneet. Nämä teot tai niistä kumpuavat tunteet eivät kuitenkaan pelkästään määrittäisi heitä. Jokaisen henkilöahmon kohtalo satiiriteoksessa kun riippuu lopulta aina siitä, ovatko he rehellisiä toimintansa syistä.

Naisvankilayhteisö, sen jäsenet, rikollisiin (ja erityisesti naisiin rikollisina) liittyvät mielikuvat ja niiden purkaminen sekä vankeihin kohdistuvat ulkopuoliset voimat olisivat draaman (ja komedian) rikas orgaaninen lähde. Toisin sanoen minulla oli mielestäni käsissäni oikein hyvä televisiosarjan idea.

Kirjoitin ensimmäisen synopsisversioni. Tutkin *Puisto-osaston*, *Modernin perheen* (*Modern Family*, USA 2009–) ja *Konttorin* (*The Office*, USA 2005–2013) käsikirjoituksia, keskittyen erityisesti niiden rakenteeseen ja siihen, kuinka ne ilmaisivat henkilöahmojen kanssakäymisen tarinan sisäisen tarkkailijan kanssa. Olin jo valmis ryhtymään kirjoittamaan treatmentia, kun työni keskeytyi yllättäen.

Yhdysvaltalaisen naisvankiladraaman *Orange Is The New Black* (USA 2013–) ensimmäinen jakso ilmestyi, ja sarjasta tuli oitis ilmiö. Kyseessä on kursailematon mutta henkilöihinsä inhimillisesti suhtautuva sarja, jossa ensimmäistä tuomiotaan istumaan ryhtyvän päähenkilön mukana mennään naisvankilaan ja tutustutaan sen vankeihin, vartijoihin sekä tarkastellaan vankilayhteisön elämään vaikuttavia ulkopuolisia voimia.

Vaikka *Orange Is The New Black* onkin (tositapahtumiin perustuva) fiktio, premissin yhtäläisyydet mokumenttini kanssa olivat niin suuret, että en nähnyt mielekkäänä jatkaa konseptini kehittelyä ilman muutoksia.

Päätinkin kokeilla sijoittaa sarjan toiseen mielenkiintoiseksi kokemaani ympäristöön: psykiatriseen sairaalaan. Samalla se oli kuitenkin hyvin haastava ympäristö. Kehittelin teosta eteenpäin, mutta synopsisen kirjoittamisen myötä päädyin siihen tulokseen, että mokumentti ei olisi oikea genre tarinan kertomiseen siitä yhteisöstä.

Sillä vaikka mielisairaala tapahtumapaikkana onkin kiinnostava, niin mokumentaarisen satiirin kohteiksi mieleltään järkkyneet eivät sovellu. Halusin tarinan keskeisen yhteisön muodostuvan sekä potilaista että hoitohenkilökunnasta, mutta en millään löytänyt tapaa kirjoittaa mokumenttia ilman, että tekisin pilaa ihmisten heikosta tilasta.

Syntynyt komiikka tuntui siis lopulta aina perustuvan alaspäin lyömiseen (engl. punching down). Alaspäin lyövä kirjoittaja pilkkaa niitä, joilla on häntä itseään vähemmän valtaa. Sen keinoin syntyvä komedia on parhaimmillaankin ylimielistä ja pahimmillaan julmaa sekä ahdistavaa.

Palasin siis vielä kerran takaisin suunnitteluvaiheeseen.. Tarkastelin uudestaan alkuperäistä ideaani ja mietin, saisiko siitä muokattua omaleimaisemman. Otin näkökulmakseni suomalaisuuden. Mitä erityispiirteitä kotimaisessa vankeinhoidossa on? Kuinka niiden avulla voisin luoda henkilöhahmot ja yhteisön, joiden tarinoista syntyy suomalaisittain uskottavaa ja osuvaa satiiria?

Näiden kysymysten avulla päädyin tutkimaan työsiirtoloita. Kiinnostuin etenkin tiedosta, että työsiirtoloita perustettiin usein tiettyä projektia varten. Se tuntui eroavan juuri tarpeeksi tavallisesta vankilasta ollakseen omalaatuisensa ympäristö, mutta säilyttävän silti tarpeeksi yhtäläisyyksiä alkuperäisen ideani puitteisiin.

Nykyään työsiirtoloita ei vankeinhoidon yksikköinä enää ole olemassa, mutta käytin mokumenttini tapahtumapaikan kehittelyssä hieman taiteellista vapautta ja kuvittelin modernin työsiirtolan eräänlaiseksi yhdyskuntapalveluprojektien keskittymäksi. Tällainen ympäristö sopi täydellisesti sarjan miljöökseksi. Se salli minun luoda perustellusti heterogeenisen henkilögallerian eriarvoisin statuksin, sekä sijoittaa heistä muodostuvan yhteisön eristyneeseen ympäristöön suorittamaan määriteltyä urakkaa.

Työsiirtolan päähenkilöksi valikoitui kolmekymppinen Sini. Hänen mukanaan katsoja vietään työsiirtola Keskukseen, jota yhdyskuntapalveluaan suorittavat naiset ovat kunnostamassa seurakuntakeskuksesta liikunta- ja ulkoilualueeksi. Käsikirjoituksen suunnittelussa käytin apunani aikaisemmin mainittujen *Puisto-osaston*, *Konttorin* ja *Modernin perheen* käsikirjoitusten muodoista ja rakenteista saamaani oppia. Pysin myös käyttämään tarinan sisäistä tarkkailijaa hyväkseni esitelläkseni henkilöhahmot ja näyttääkseni heidän väliset suhteensa tehokkaasti sekä vivahteikkaasti.

Koinkin suurimman eron fiktiivisen dokumentin ja tavallisen fiktion käsikirjoittamisessa olevan dokumentille ominaisen tarinan sisäisen tarkkailijan vaikutuksessa kaikkeen, mitä hahmot tekevät. Ja koska tarkkailija on jatkuvasti läsnä henkilöhahmojen todellisuudessa, on myös käsikirjoittajan oltava koko ajan tietoinen tämän olemassaolosta.

Hahmojen toiminta täytyy siis näyttää niin, että se on uskottavaa suhteessa tarinan sisäiseen tarkkailijaan – jos ujon toimistohiiren kirjoittaa tanssimaan huoneessaan seksikästä tankotanssia, täytyy käsikirjoituksesta selvitä kameran huomaamaton sijainti, toimistohiiren humalatila tai muu syy, miksei hän välitä kamerasta.

Itsellänikin meni jonkin aikaa tämän tarkkailijan alati läsnä olevan luonteen sisäistämiseen. Se kuitenkin onnistui ja sen myötä kirjoittaminen muuttui huomattavasti sujuvammaksi. *Työsiirtolan* pilottijakso valmistui.

7 Yhteenveto

Käsikirjoittajalle dokumentti suo fiktiokerronnan vapauden, mutta tuttujen konventioiden kautta myös dokumentaarisen teoksen uskottavuuden.

Tarkkailun kerrosten avulla elokuvantekijä ja katsoja voivat saavuttaa teoksen äärellä aivan uudenlaisen yhteyden. Dokumentti sallii tekijän vinkata katsojalle silmää ilman, että hänen täytyy nöyryyttää päähenkilöitään.

Kuten yleensäkin ennustamisessa, ei dokumentinkaan tulevaisuuden arvuuttelussa ole montaa varmaa tekijää. Vahvimmalla pohjalla lienemme kuitenkin, kun muistamme

mokumentin tiiviin suhteen katsojan mediaälykkyyden kanssa. Mokumentintekijä tarvitsee katsojan, joka ymmärtää dokumentaarisen kerronnan konventioita. Katsoja puolestaan haluaa tulla haastetuksi mokumenttiteosten äärellä. Mokumentin evoluutio vaatii siten myös katsojan yhtäläistä kehittymistä – ja päinvastoin.

Vaikka mokumentti genrenä on valtavirtaistunut ja täysin uusia tapoja tehdä tai esittää mokumentteja voi olla aina vaikeampi löytää, on tämä kerronnan tapa tullut jäädäkseen.

Elämme yhteiskunnassa, jossa suurin osa kaikesta tiedosta on jokaisen ulottuvilla. Valta ei siis enää ole tiedon haltijalla, vaan sillä, joka onnistuu ohjaamaan ihmiset hänelle mieluisan informaation äärelle ja saamaan nämä vakuuttuneeksi sen ylivoimaisuudesta. Tiedon annostelu vallankäytön välineenä on mennyttä aikaa; sen arvottaminen tätä päivää. Tällaisessa tilanteessa mokumentaarin kerronta on elementissään.

Mokumentti on genre, joka tarjoaa tarinankertojalle välineet älykkääseen, tehokkaaseen ja monivivahteiseen kommentaariin – olkoon aihe sitten koko ihmiskunnan tai vain yhden ihmisen kokoinen.

Uskonkin, että käsikirjoittajia ja muita elokuvantekijöitä mokumentin suomat mahdollisuudet ilahduttavat vielä pitkään ja yllätyksellisin tavoin.

Lähteet

ABC News 30.5.2013. 'Mermaids' Mocumentary Stirs Big Ratings For Animal Planet.

<http://abcnews.go.com/blogs/entertainment/2013/05/mermaids-mocumentary-stirs-big-ratings-for-animal-planet/>

Axler, Rachel. 2009. Parks and Recreations: Canvassing. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus.

http://www.zen134237.zen.co.uk/Parks_and_Recreation/Parks_and_Recreation_1x02_-_Canvassing.pdf (4.5.2015)

Goor, Daniel J. 2010. Parks and Recreation: Harvest Festival. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus.

http://www.zen134237.zen.co.uk/Parks_and_Recreation/Parks_and_Recreation_3x07_-_Harvest_Festival.pdf (4.5.2015)

Hight, Craig. 2010. Television mockumentary. Reflexivity, satire and a call to play. Manchester: Manchester University Press.

Lloyd, Christopher. 2009. Modern Family: Coal Digger. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus.

http://www.zen134237.zen.co.uk/Modern_Family/Modern_Family_1x05_-_Coal_Digger.pdf (4.5.2015)

Mande, Joe. 2014. Parks and Recreation: Save JJ's. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus.

http://www.zen134237.zen.co.uk/Parks_and_Recreation/Parks_and_Recreation_7x06_-_Save_JJs.pdf (4.5.2015)

Miller, Cynthia J. 2012. Too Bold for the Box Office: The Mockumentary from Big Screen to Small. Plymouth: Scarecrow Press.

National Oceanic and Atmospheric Administration 2012. Are Mermaids Real? Tiedote.

<http://oceanservice.noaa.gov/facts/mermaids.html> (4.5.2015)

Panorama. 1957. BBC. Richard Dimbleby, 1.4.1957.

Stupnisky, Gene & Eisenberg, Lee. 2006. The Office: Michael's Birthday. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus. [http://www.zen134237.zen.co.uk/The_Office/The_Office_2x19 -
_Michaels_Birthday.pdf](http://www.zen134237.zen.co.uk/The_Office/The_Office_2x19_-_Michaels_Birthday.pdf) (4.5.2015)

Wrubel, Bill. 2009. Modern Family: The Bicycle Thief. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus. [http://www.zen134237.zen.co.uk/Modern_Family/Modern_Family_1x02 -
_The_Bicycle_Thief.pdf](http://www.zen134237.zen.co.uk/Modern_Family/Modern_Family_1x02_-_The_Bicycle_Thief.pdf) (4.5.2015)

Zuker, Danny. 2009. Modern Family: En Garde. Televisiosarjan jaksokäsikirjoitus. [http://www.zen134237.zen.co.uk/Modern_Family/Modern_Family_1x07 -
_En_Garde.pdf](http://www.zen134237.zen.co.uk/Modern_Family/Modern_Family_1x07_-_En_Garde.pdf) (4.5.2015)

Elokuvat ja televisiosarjat

Blair Witch Project. 1999. Daniel Myrick & Eduardo Sanchez. Daniel Myrick & Eduardo Sanchez. USA: Haxan Films. 81 min.

Borat (Borat: Cultural Learnings of America for Make Benefit Glorious Nation of Kazakhstan). 2006. Sacha Baron Cohen & Anthony Hines & Peter Baynham & Dan Mazer (Screenplay). Sacha Baron Cohen & Peter Baynham & Anthony Hines & Todd Phillips (Story). Larry Charles. Iso-Britannia/USA: Four by Two, Everyman Pictures, Dune Entertainment LLC, Major Studio Partners & One America Productions. 84 min.

CSA: Confederate States of America. 2004. Kevin Willmott. Kevin Willmott. USA: Hodcarrier Films. 89 min.

Hei, me rokataan! (This Is Spinal Tap). 1984. Christopher Guest & Michael McKean & Harry Shearer & Rob Reiner. Rob Reiner. USA: Spinal Tap Productions. 82 min.

Mermaids: The Body Found. 2012. Charley Foley, Sid Bennett, Vaidhav Bhatt. Sid Bennett. USA: Darlow Smithson Productions. 82 min.

Mermaids: The New Evidence. 2013. Charley Foley, Sid Bennett, Jamie Dugger. Christina Bavetta. USA: Discovery Creative. 42 min.

Orange Is The New Black. Tv-sarja. 2013-. Jenji Kohan, Piper Kerman. USA: Tilted Productions & Lionsgate Television.

Paranormal Activity. 2007. Oren Pell. Oren Pell. USA: Solana Films & Plumhouse Productions. 86 min.

Puisto-osasto (Parks & Recreation). Tv-sarja. 2009-2015. Greg Daniels & Michael Schur. USA: Deedle-Dee Productions, 3 Arts Entertainment & Universal Media Studios.

Valheiden vangit. Tv-sarja. 2014-. Suomi: Eyeworks Finland. Alkuperäinen formaatti: Achter Gesloten Deuren. 2012-. Sander Offenberg. Alankomaat: Stepping Stone.

Liite 1.

1 (1)

Mokumenttisarjan *Työsiirtola* pilottijakson käsikirjoitus